

CUDZY (1121) *ai*

sg m N cudzy (18) [*w tym*: -i (1)]. ◊ *G* cudzého (41); -ého (2), -(e)go (39). ◊ *D* cudzému (12); -ému (1) *SarnStat*, -emu (1) *KochPs*, -(e)mu (10). ◊ *A* cudzy (44) (*w tym*: -i (1)), cudzého (11); -ého (1), -(e)go (10). ◊ *I* cudzym (21), cudzēm (1) *MurzHist*. ◊ *L* cudzym (22), cudz(e)m (2) *TarDuch*, *GórnRozm*. ◊ *f N* cudzã (19), cudza (1), cudz(a) (1); (*attrib*) -ã (19), -a (1); -ã : -a *RejPos* (8 : 1). ◊ *G* cudzėj (96); -ėj (8), -(e)j (88). ◊ *D* cudzėj (7); -ėj (2), -(e)j (5). ◊ *A* cudzã (61). ◊ *I* cudzã (42). ◊ *L* cudzėj (49); -ėj (4) *OrzQuin*, *KochTr*, *SarnStat* (2), -ej (1) *BiałKat*, -(e)j (44). ◊ *n N* cudz(e) (8). ◊ *G* cudzého (112); -ého (3), -(e)go (109). ◊ *D* cudz(e)mu (6). ◊ *A* cudzé (51); -é (1) *KochFr*, -e (1) *SarnStat*, -(e) (49). ◊ *I* cudzym (13), cudz(e)m (2) *Diar*, *SkarŻyw*. ◊ *L* cudzym (23), cudz(e)m (1) *FalZioł*. ◊ *pl N m pers* cudzy (5), cudz(e) (1) *BudBib*. *subst* cudzé (17); -é (3), -(e) (14). ◊ *G* cudzych (162) [*w tym*: -ich (7)]. ◊ *D* cudzym (29) [*w tym*: -im (2)], cudz(e)m (1); -ym : -(e)m *ModrzBaz* (2 : 1). ◊ *A m pers* cudz(e) (11). *m an* cudze (4); -e (1), -(e) (3). *subst* cudzé (121); -é (7), -e (4), -(e) (110); -é *KochPs*, *PudłFr*, *KochPieś*; -e *MurzNT*, *SarnStat*; -é : -e *OpecŻyw* (3 : 1), *GórnTroas* (1 : 1). ◊ *I m* cudzémi (18), cudzymi (6); -ymi *PowodPr*; -émi : -ymi *BibRadz* (3 : 5); ~ -émi (1), -(e)mi (17). *f* cudzémi (23), cudzymi (7); -ymi *KromRozm I*, *GroicPorz*, *KrowObr* (2), *MycPrz*, *WierKróc*; -émi : -ymi *WujNT* (2 : 1); ~ -émi (2), -(e)mi (21). *n* cudz(e)mi (6), cudzymi (1); -(e)mi : -ymi *CzechEp* (1 : 1). ◊ *L* cudzych (45) [*w tym*: -ich (1)].

Sł stp, *Cn* notuje, *Linde XVI – XVIII w.*

1. *Należący do kogoś innego; czyjś, nie nasz; alienus Mącz, Calep, Cn; alter Mącz; externus, extraneus, extrarius Cn* (759) : oto byfkup nawiffffi yen cudzey krwyte ku oczifcyanyu nyepotrzebuye bo fwo/ tako yafnye yest vrumyenyon. *BierRaj* 23v; Proznuiący y leniwi/ Ktorzy cudzym potem żywi: Bárzo máią być karáni *BierEz* K2v, I, K3; *OpecŻyw* 160v; *ForCnR* D2; Iezu ktorys w czudzem grobie iako vbogi y pielgrzym pochowan był. *TarDuch* C7; czały dzień nie dawać mu matczynego mleka pożywać, ale czudzego. *FalZioł* V 37, IV 14a, 22c, 23c; Czudze złe nie ma być wfpominano. *BielŻyw* 15, 8, 47, 51, 65, 110, 165; przeto taki bywa łakomic, zawifny, á fzaropych, czudzych rzeczy żadaiaći *GlabGad* P2, M5, M5v, N6v, O4; *MiechGlab* 77; *BierRozm* 3, 11; *LibLeg* 10/123; *RejRozm* 394; Siedzę iáko człowiek práwy Nie bodą mię cudze fpráwy *RejRozpr* E3, Cv, Ev, I4v; *RejJóz* H; Niekradny ymienia czudzego/ ale vbogym vdzielay fwego. *SeklKat* B3v, K4v; Ale ya tak ku tey sprawie Tuż yde oczudzey ftrawie *RejKup* v4, G, n6; *KromRozm I* Bv, Cv, C2v, D4v, N4v, O; ani máią być komu/ cudzēm błędem oczy wykálány *MurzHist* M4, Q3v; *KromRozm II* 14v; *KromRozm III* C3; napominal przikazuyącz mv aby cudzey zenye pokoy dall. *LibMal* 1554/193, 1554/193, 193v; *BielKom* G2; że nye może żaden zá drugyego ćirpyeć/ á cudzego brzemyenyá nosić *GliczKsiąż* F7v, D2v, D3v, N4v, P3v; *LubPs* P2; ZYd/ Pogánin/ Heretyk/ Krześciániná o cudzã krzywdę niemoże winowác *GroicPorz* h4, Bv [2 r.], e2, h2, hh4 [2 r.], kk3; *KrowObr* 48, 223v, 229v; A thu rozum niepodły gdy fie kto w tym czuie/ Iż fie więc przygodámi cudzemi fpráwuie. *RejWiz* [A9], 11v, 18, 39v, 59v, 98 (12); z tych Nádáb y Abiu/ pomárli gdy offiárowáli ogień cudzy przed Pánem. *Leop Num* 26/61, *Prov* 6/24, *Eccli* 21/9, *Is* 17/10, 1.*Tim* 1/10; *OrzList* b4 [2 r.], d4, gv; Ktoby w cudzey Perfonie wyznawał v kfiąg álbo Prokurował/ to fáłfz. *UstPraw* C3v, Dv, E4 [2 r.], E4v, F [2 r.], I3v; Gdyż to iest s przyrodzenia/ czudze fpráwy gánić *RejFig* Ee4, Aa4v, Ccv, Cc2;

RejZwierz kt, A4, aa2, bb2v, 115v, 129, 137; Ty któryś ieft co oładzałz cudzego sługę? *BibRadz Rom* 14/4, *Deut* 28/25 [2 r.], *Ier* 29/23, *Eccli* 9/8, II 90c marg; *OrzRozm* H2v; Niewiaftę gdy zaftaną s cudzym mężem/ oboie vkámionować máią *BielKron* 44v; żadne ftworzenie żywe cudzą krwią żyć nie będzie. *BielKron* 136v, 13v, 36v, 44v, 107v, 160v (13); *GrzegRóżn* K2v; *KochZg* B; *KwiatKsiqz* Ev; *Galericium dicitur*. Przyprawki/ przyprawne włoſy/ to yeft/ cudze włoſy. *Mqcz* 34c; *Subdere puerum*, Cudze dziecię podrzućić. *Mqcz* 93a; *Ethologus*, Który w cudze obyczáye vmié tráfiáć á tak sływy yáko vczynki obyczaye czyye okázáć. *Mqcz* 108d; *Manticulor*, Krádnę. Do cudzych mieſzków nágládam. *Mqcz* 208d, 42a, 93a, 108d, 122b, 136a (33); *OrzQuin* F2; *Prot* C4v; *LeovPrzepSamb* b4; *RejAp* 78, 78v [2 r.]; *GórnDworz* C3v, D7v, Nv, N4v, T3 (10); *HistRzym* 5v, 87v; *RejPos* 172v, 215v marg, 233 marg, 234v marg, 236v, 252, 302v [2 r.]; *BielSat* Dv; *HistLan* A3; *KuczbKat* 215 [2 r.], 320 [2 r.], 330 marg, 340, 345 (16); Cudze przypadki łácnó nam oładzić *RejZwierc* 219v; A ten w cudzey komorze rádfzey niż w fwey fiada. *RejZwierc* 248, A2v, 14 [2 r.], 27v, 92v, 148v (16); *WujJud* A2v, 9v, 98v, 143, 216v, 234v; *WujJudConf* 144v, 238v; *RejPosWstaw* [110²]; Nie chodz zbieráć ná pole cudze [*in agrum alterum*] *BudBib Ruth* 2/8, c3, *Eccli* 9/8, 29/24, 27; *MycPrz* I A4v; *WierKróc* B3v [2 r.]; *BudNT przedm* d, *Hebr* 9/23, y4v marg; *StryjWjaz* C3v; *CzechRozm* A6, 52v, 96, 98, 150v; *PapPan* Ff2; Zazdrość roście w nas z cudzych dobr/ iákich ábo my fámi niemamy/ ábo mnieyfze mamy *ModrzBaz* 7, 17, 17v, 20v, 28, 36 [2 r.] (40); *SkarJedn* 125, 187, 200; *KochOdpr* A4, A4v, C; Niefzuka z cudzą fzkodą fwéy korzyſci *KochPs* 19, 36, 159; Tedy oni poznawfzy ifz ich fá fuknie: ze wftydem wfzeli fwe/ ci co prágnęli cudzych. *SkarŻyw* 324, 69, 141, 292, 333; *KochTr* 4, 22; *StryjKron* 722; *CzechEp* *3v, 18, 26, 28, 46 (14); *CzechEpPORz* **2; *NiemObr* 99, 123; BY bóg duſz z á duſz chćiał od nas przyjmowáć/ A mógl człowiek fwym zdrowiem cudzé odkupowáć *KochFr* 70, 54, 94; A tak cudzey ſmierci płáczáć/ ná włáfná tym czáfem Pámieřaymy *KlonŻal* A2v; *WerGoſć* 260; *BielSjem* 7; Ten cudzé owce páſie/ mnie ich oyćiec tyſiáć Zořtáwił vmiéřáiąc *PudlFr* 32; Téż kto fwéy vfa cnoćie/ cudzély nie vymuie: Lecz który w ſwoiey wátpi/ cudzą rad fzkáluie. *PudlFr* 42, 16, 18, 42, 51; *ArtKanc* M4v; *BielRozm* 25; *GórnRozm* C2v, Dv [2 r.], G3v, G4v, K2, L2v, M2v; *KochPropKKoch* 3; *ActReg* 33, 40, 114; *Calep* 52b, 1145b; Po dwu ſłodu ma mleć/ gdy w cudzym młynie przydzie mleć *GostGosp* 134, 34, 42, 70, 74, 100, 166, 168; *Phil* F3, H, I2, K, K3 [2 r.] (13); *GórnTroas* 25; *GrabowSet* C3, C4, E2v, F2, Y; My bowieóm pobudzamy fie cudzą przygodá/ ále ci fwoiá *OrzJan* 38, 49; Od ſkrytych grzechow moich rácz mié oczyſćić Pánie; á cudze rácz odpuſćić ſłudze twemu. *LatHar* 53, +++2 [2 r.], 25, 116, 118 [2 r.], 290 (12); *KolakSzczęſl* Bv; *RybGęſli* B2v; tedy cudzemi zaſługámi w dzień łádný wlpomożeni być nie możemy. *WujNT* 108, 88, 212, 387, *Rom* 14/4, 15/20 (16); *WysKaz* 46; *JanNKar* A3, H3v [4 r.]; *JanNKarGórn* G4; Ieſli kto cudze wieprze naydzie w fwym leſie. *SarnStat* 670, 372 marg, 471, 505, 518, 570 (31); Nuż ieſli kto w onem powiećie ieft/ co z cudzych máieřnoſci pożytek ma *GrabPospR* L4v, L2v, L3v; *PowodPr* 84; *SkarKaz* 351b, 352b, 514b, Oooo3a; Bez żártu mowiáć, żeſ fie ſmiał w cudzé pieniádze Wtráćáć *CiekPotr* 75, 51, 77; *CzahTr* [D]v; *SkarKazSej* 661b, 677a marg, 703b; *KlonFlis* A2, C2, D; *KlonWor ded* **3v, **4, k. ** [2 r.], **v [2 r.], **2v (37).

W charakterystycznych połączeniach: cudzy(-a, -e) błąd (2), dobro (11), grzech (15), krew (13), krzywda (9), mająćnoſć (16), mąż (3), mieszek (5); nieszczęſcie (3), obyczáj (6), pot (3), przykład (4),

przypadek (6), ręka (5), rzecz (36), służa (9), sprawa (20), strawa (5), szkoda (10), występek (4), żona (małżonka) (37).

Przysłowia: *RejKup* 14v; Szczęśliwy kto fie cudzą przigodą karze. *RejWiz* 158v *marg*, Dd3; *BielKron* 98, 244, 253v; Foeliciter is sapit, qui alieno periculo sapit, W czas ten mądrze poczina/ który cudzą przigodę przed oczimá miewa. *Mącz* 133a; *RejPos* 27, 196v, 201, 237v; *RejZwierc* 17 [2 r.], 29v, 214, 239v [2 r.], 241v (9); Karzmyfz fie iuz cudzymi tymi przigodami *MycPrz* I C [ogółem 21 r.].

Witayciefz pánie Gámracie/ Choć niewiele cnoty macie. Po cudzych fie kąciech włócząc/ Poćciwym fławy vwłócząc. *RejZwierc* 231v.

więc fą tácy hoini s cudzego miefzká. *GórnDworz* li5.

Tákżec náfzy pánowie co fie cudzym pirzem/ Vpítrzą pyęknie by Soyki/ áli w śmieciu gmerzem. *RejWiz* 98, 104; *RejZwierc* 14, 25, 85v [ogółem 5 r.].

Mowił bychći nie wierzył/ á to pilnie chował/ Poki nie mam bych cudzey fłkory nie fzacował. *RejFig* Cc6.

Iáka ieft flepotá zlych iz cudze fpráwy widzą/ á fwych nigdy. *LubPs* P2 *marg*; *Mącz* 208c; *RejPos* 252 *marg*; A ták pázdziorká w oku cudzym fzukamy/ á fwego bierzma [...] baczyć niehcemy *RejZwierc* 99, 77v, 185, 236, 267 *marg*, Bbb2v [ogółem 9 r.].

Kto cudzemu pfu chlebá dawa żadney zapláty nie vznawa. *March*¹ A4; *BielŻyw* 44; *March*³ V3.

żeby człowiek mántykę ná fie wzięwfzy chlebá żebráć/ á pfy cudze drażnić mufiał. *CzechRozm* 231.

Cudza fzkodá czyni drugie mędrfzymi. *BierEz* K4; *RejJóz* A3 [2 r.]; *RejKup* d3; *BielKron* 333; *RejZwierc* 47 *marg*, 239v, Bbb2; Szczęśliwy ktorego cudze przypadki oftróznym czynią. *WysKaz* 47 [ogółem 9 r.].

miefzkáć wpoftrodney ziemi iáka trudność: opuściwfzy fwoy dom/ cudze ściány poćieráć *SkarŻyw* 244.

Z cudzego złego nigdy fie nie raduy. *BielŻyw* 51.

Wyrażenie: »cudzy chleb« (7): *Mącz* 399a; *RejZwierc* 233v; Pátrząc w to/ iz żaden ktory ná fwym włáfnym vmie przeftáwáć/ bez cudzego zádufznego chlebá [...] nie przeftáduie nikogo dla wiáry *CzechEp* 98; *CiekPotr* 54; Puźcza potomftwo ná świat/ ták o cudzym chlebie *KlonWor* 62, 33, 56.

Zestawienie: »dziewięć grzechow cudzych« (2): Dziewięć grzechow cudzych/ to ieft/ ktore drugim teź/ okrom tego co ie pełni/ bywáią przyczytáne *LatHar* +++2; *SarnStat* 714.

Szeregi: »obcy i (abo) cudzy« [szyk 3 : 1] (4): Aby cię ftrzegła od niewiáfty obcej/ y od cudzey [a muliere extranea et ab aliena] *Leop Prov* 7/5 [przekład tego samego tekstu *BudBib*]; *BudBib Ps* 68/8[9], *Prov* 7/5; *PowodPr* 28.

»(nie, jako *itp.*) swoj *itp.*, (ale, tak *itp.*) cudzy« [szyk 31 : 5] (36): chczey aby czyá chwalył yązyk cudzy anye twoy *PatKaz* III 134v; *FalZioł* IV 6d; Mizerne rzemieřło ieft zawždy cudzego gořpodarřtwa vżywáć á fwego nigdy. *BielŻyw* 169, 52; *GlabGad* H8v; *MiechGlab* 62; *MurzNT* 11; yuz fye im to dáło znáć/ iz muřyeli częřtokroć nye wedle fwego/ ále cudzego zdánia kázáć/ y fwyřtořcyámi fłáfowáć. *KromRozm* III K3v; fyny fwe odřadzáyá fami ye odrzucáyąc/ yákoby nye fwe/ ále cudze *GliczKsiqż* D2; *UstPraw* I3; *BielKron* 36v; *SienLek* a4v; *GórnDworz* Nv; *HistRzym* 102;

RejPos 252 *marg*; *KuczbKat* 329; *StryjWjaz* A3; *CzechRozm* 246; temu/ gdy [...] nie zá cudze/ ále zá fwe [*nec alienae, sed suae*] dzielności nagrody prágnie/ niema nic przodkowánia y sławy zábrániác. *ModrzBaz* 58v, 4v, 46v, 107; *KochTr* 24; *StryjKron* 350; *WerGość* 270; Piż ty co chceż/ ízacowác ípraw nie będę twoich: Czyście pátrzyć káždému/ nie cudzych/ lecz fwoich. *PudłFr* [2]; *GórnRozm* G2v; *LatHar* 507, 599, 662; *WujNT* 415; *SarnStat* 267; *SkarKaz* 83a; *VotSzl* B4v; *SkarKazSej* 695b; *KlonWor* 39. [*Ponadto w innych połączeniach strukturalnych 43 r.*].

»(nie (tylko) *itp.*) (swoj) własny, (a (nie), ale *itp.*) cudzy« [szyk 9 : 2] (11): *Naturalis filius* [...]. Włańnego łóżá álbo cudzego fyn *Murm* 168; *BartBydg* 251; *GlabGad* M5v; *BielKron* 200, 243v; *Mącz* 505a; iż tám włańne íprawy á nie cudze będą náśládowác káždego. *RejAp* 125v; *KuczbKat* 320; *CzechRozm* 246; *WysKaz* 44; *SarnStat* 570. [*Ponadto w innych połączeniach strukturalnych 10 r.*].

W przen (4) :

Zwroty: peryfr. »na cudzych nogach chodzić« = *po pijanemu* (1): PRzeto nie rad do ciebie ná biésiádę godzę/ Bo téż nie rad ná cudzych nogách do dom chodzę. *PudłFr* 33.

»cudzemi oczyma patrzeć« (2): *Nalepiey on widzi/ kto fwemi á nie cudzemi oczymá pátrzy.* *BudBib* b2, c2.

peryfr. »w cudze strzemiona wstępować« = *naśladować kogoś* (1): *Záłuię Polaká Polak/ á w cudze ítrzemioná Wítępuię Theokrytowe/ gdzie płácze Bioná.* *KlonŻal* D4.

a. *W funkcji rzeczownika* (137) :

α. *Coś cudzego, cudza rzecz; alienum* *Mącz*, *Cn* [zawsze w sg n] (136) : *Komu fie fwe máło widzi/ Cudzego fie brác nie wftydzi* *BierEz* K3v; *Zli więcey máią/ iż cudze chwytaią.* *BierEz* O2v, N4; *BielŻyw* 52; *LibLeg* 10/68v; *KromRozm I* A3v, D; *Kto tym lofem rad háńdluie/ Rad fie w prawdę záborguie/ Do cudzego ízlák podáye/ Kiedy fwego nie doftáie* *BielKom* F3; *GliczKsiąż* D3; *RejWiz* 69, 71v, 77, 95v, 125v; *OrzList* d4; *UstPraw* H4, I3v; *RejFig* Cc2v; *RejZwierz* bb4v, 83, 129, 136; *BibRadz Ez* 18/12; *OrzRozm* E2; *BielKron* 50v, 259v; *Mącz* 151c, 446d; *RejPos* 83; *Ale to cudze/ á Pan Bog nie kazał ruźác cudzego.* *RejZwierc* 27v; *Lepiey ábyś doźrzał fwego/ Niż nágládałz do cudzego.* *RejZwierc* [233], 27v [2 r.], 151, 211v, 224, 231v (15); *BudBib* Os 8/12; *KAláphátes* był *Cefarz* lecz ná cudze chćiwy *PaprpPan* Pv, B3v, O3v, Ff2v, Ff3v; *ModrzBaz* 36v, 39v, 56, 99v, 102v; *KochOdpr* C4; *á on iáko hojnj w fwym/ á ná cudze nie łákomy/ rzekł* *SkarŻyw* 284, 4, 141; *CzechEp* 11, [414]; *ArtKanc* O15; *BielRozm* 5; *ActReg* 162; *GostGosp* 20; *LatHar* 113; *RybGęśli* B2v; *Iáłmużná* íeft *ínfa*, *á ínfe wrocenie cudzego.* *WujNT* 274 *marg*, 12, *Luc* 16/12, s. 274, Zzzzz; *SkarKaz* 349b, 351b; *SkarKazSej* 659a; *A przeto brácie fłuż ludziom cnotliwie/ Niechay cudzego/ nie żártuy dotkliwie.* *KlonFlis* [H5], C4; *Bowiem WOREK IVDASZOW, íeft chuc do cudzego, I zły ípofob nábyćia dobrá nie dobrego.* *KlonWor* **2v; *Ták Rzymianie karáli Miedz wyorywánie y pługá łákomego w cudze íię wrywánie* *KlonWor* 5, *ded* **3, 3, 4, 5, 20 (11).

W przeciwstawieniu: »(swoje) własne ... cudze« (4): *Ale tákie rychło ípłynie/ Bo przy cudzym włańne ginie.* *BierEz* K3v; *RejZwierc* 100; *SkarKaz* 312b; *KlonWor* 53.

W charakterystycznych połączeniach: *cudze brác* (9), *ruszac* (5), *wrocić* (2), *wydzierać* (*wydrzeć*) (6); *cudzego wrocenie* (2).

Przysłowia: *BielŻyw* 52; Bo więc káždemu žal fwego Pás ná fwym niechay cudzego *RejRozpr* F3, K3; prawa sobie ludzie stawią, tak, aby każdy na swem przestawał, cudzego nie pragnął. *Diar* 34; Która miłość ná tym fye zámyka áby ieden drugiemu wŷythkiego dobrego życzył/ [...] cudzego nie żądał/ ná fwem fkromnie przeftawał *GroicPorz* mm4, b3; *RejZwierz* 77v, 87; *BielKron* 355; *KuczbKat* 345; Swe tráci kto cudze⁸⁰ prágnie. *SkarJedn* 188, 399; *StryjKron* 225; *KochJez* A3v; *KochProp* 15; Ná fwym tylko przeftawał nie prágnał cudzego *KołakCath* B; *WujNT* Ccccc4; *PudłDydo* A4 [ogólem 18 r.].

Bo ináczey nie będye/ kto fzczypty cudzego/ Temu dyabeł drze garcią y páná fámeo. *RejZwierz* 103, 129; *RejPos* 253v.

Rychłociem ten żywot ftráci/ Kto się cudzym vbogáci *BierEz* Q4v.

Zwroty: »cudzego (po)żądać, żądający, żądliwy« [szyk zmienny] (9 : 1 : 1): *BielŻyw* 52; wŷakoż taki bywa nie iako pyłzny á marnochwalca y czudzego żadaici. *GlabGad* O3v; A kto vchramuie znałogu, bywa lżywy/ fałszywy obłudny/ niecznota, przechyrá, czudzego żądliwy *GlabGad* P7v; *GroicPorz* b3, mm4; Ale żaden zwas niechay thák nie ćierpi iáko mężoboycá [...] ábo ten kthory cudzego pożałdał [aut alienorum appetitor] *Leop* 1.Petr 4/15; *RejZwierz* 5v; *ModrzBaz* 83; *SkarJedn* 182, 186; *WujNT* 286.

»cudzego pragnąć, pragnący, pragnienie« [szyk zmienny] (11 : 2 : 1): *Diar* 34; płác coś komu winien/ nieprágni cudzego. *GroicPorz* dd3v; *KuczbKat* 345; Przykład gniewu Bożego y odmienności fzcześcia/ dla prágnienia cudzego. *StryjKron* 225 marg, 225; *CzechEp* 373, 374; *KochJez* A3v; *KochProp* 15; *GostGosp* 4; *KołakCath* B; A żaden z was niechay nie ćierpi iáko mężoboycá/ [...] ábo iáko cudzego prágnały [aut alienorum appetitor] *WujNT* 1.Petr 4/15, s. 709 marg; *PudłDydo* A4v.

»cudze przywłaszczac, przywłaszczający« (1 : 1): Czego wždy drudzy niedbáią/ Czudze fobie przywłazczáią. *BierEz* O2v; *CzechEp* 374.

»w cudze wjechać« (1): Boś też był w cudze wyechał/ niechayże też fwego/ A włáfnie to ták ma być/ z rozłádku práwego. *RejWiz* 105v.

Szeregi: »swoje, (i) cudze« (2): przy fwym radniey pracuy niż przy czudzym. *BielŻyw* 52; nietelko fwoie rozdáie/ ále y cudze. *GórnDworz* Rv. [Ponadto w innych połączeniach strukturalnych 34 r.].

»cudze a nie nasze« (1): Lecź to cudze á nie náłze co fię od przodkow bierze *WysKaz* 40.

β. *Obcy człowiek, nie swój* [w sg m] (1) : fáłszu nie czyń brátu fwemu/ wierną fię pracą obchadzay/ cudzemu twego wdzielay. *ArtKanc* M4.

2. *Nie należący do określonego kręgu ludzi, spraw, pojęć, przedmiotów; obcy, nietutejszy, cudzoziemski, nieswojski; externus* *Mącz, Calep, Cn*; *hospitus* *Mącz, Calep*; *alienus. Calep, Cn*; *extimus hospes Cn* (362) : Nie miey człowieká cudzego/ Zá przyiacielá pewnego. *BierEz* Q2; *HistJóz* B4v; wieczie wi ifz valáka ziemya nyeczvdza yeŷth. alye bogatego Czefarza náłlego yego m. ziemya yeŷth. *MetrKor* 46/118; *GlabGad* G3v; Iażoŷ [!] tho moźe być aby tham czudzi lud miał wnidz. *MiechGlab* 51, *2v, 28, 39; *LibLeg* 11/23, 72v; *RejRozpr* G3, H4; *RejJóz* A8; *KromRozm III* F4v; Ksiądz [...] sądzi mię imo prawo moje prawem cudzem, ktorego i my i ojcowie naszy nie znali *Diar* 34; *GliczKsiąz* G4v; *LubPs* ee5v; *Leop* *B2, *Is* 2/6, *Hebr* 11/9; Náukam rozmáithym y cudzym [*Doctrinis variis et peregrinis*] nie daycie fię vnośic *BibRadz* *Hebr* 13/9, I 68d marg; w Azyey zdrádlíwie cudze páńftwá

poiadáli *BielKron* 253v; Tá ziemiá [*włoska*] iest pełná cudzego narodu *BielKron* 276; Aczkołwiek wiele z thych [*ludów*] obrociło lie w cudzy obyczaj/ iáko Bolgárow/ Bořnow/ Rácow [...]: Wízákże ci wżytcy fwego ięzyká przyrodzonego/ miedzy obcym narodem będąc/ wżywáią. *BielKron* 338, 30v, 93v, 124, 239v, 253v (25); Hospita aequora, Cudze morzá. *Mqcz* 158d, 193d; *GórnDworz* F2v, F3; *RejPos* 236 [3 r.], 236v [2 r.]; tey wiáry nie fwey ták mocnie wżywáią: iż okrczoné w cudzey wierze/ bywáią zbáwioné *BialKat* 186; Wiele koni popłuią wożąc cudze kramy. *BielSat* C3v, C3, G2v; *RejZwierc* 247; *BielSpr* 10, 52; *WujJud* 132v; Potym krol Solomon rozmiłował fię niewiaft cudzego [*mulieres alienigenas*] rodu mnogich *BudBib* 3.Reg 11/1, I 346c marg, *Is* 2/6, 14/32, *Eccli* 29/23; *WierKróc* B, Bv; *BialKaz* K4; *BudNT Act* 26/12; Kfiążetá przy nim iedli z Grábiámi s Fránciey/ Rádá wżytká/ Pořłowie też s cudzey náciey. *StryjWjaz* C3v, A4; *CzechRozm* 254; *ModrzBaz* 37v, 105, 143v; *SkarŻyw* 80, 567; *CzechEp* 23; *KlonŻal* A4v; *BielSen* 6, 8, 16; *ArtKanc* I16, S17; *BielRozm* 20 [2 r.]; *GórnRozm* D3, L, M4; *Paprup* Fv; *Calep* 397a, b, 398b, 490a, 537a; *Phil* C; *KochPij* C3; *WujNT Herb* 11/9; *JanNKar* H3v [2 r.]; IZ káždé pobiéránié/ które bywa zá práwem cudzym álbo ofobliwym [*alieno seu privato iure JanStat* 60]/ pořpolitá wolność [...] obrázićby mušíało *SarnStat* 396, 124, 430, 1234, 1287; *PowodPr* 39; *GosřCast* 5; Y przebył rzekę wyšiadł ná brzeg cudzy/ Tám gdzie y drudzy. *KlonFlis* C3v, C2v, E3; *KlonWor* 21, 26; Bowiemci to Polřki řtroy/ tyš też Polřka páni/ Przeto táki cudzy řtroy niechci będzie tani. *ZbylPrzyg* B2.

W przytoczeniach i omówieniach pierwszego przykazania [orzeczenie zawsze w formach 2 sg; w tym: w imp: (7), w fut (3)] (10): Niemiey Bogow cudzych przedemną *KrowObr* 88, 111v, 112 [2 r.]; A ielli nie będzieřz miał Bogá cudzego *BibRadz Ps* 81/10, *Deut* 5/7; *SarnUzn* C8v; *BudBib Ex* 20/3; *CzechRozm* 13; *ArtKanc* M6.

W charakterystycznych połączeniach: cudzy(-a, -e) człowiek (6), kram (3), krolestwo (3), lud (3), miejsce (2), nacyja (2), nauka (2), narod (14), obyczaj (2), państwo (4), poddany (4), ręce (2), wiara (11).

Zwrot: »w cudze ręce przyjść« [szyk zmienny] (2): a [ono królestwo] Hetmani tak na wiele części rozerwali/ iż po małym czařy zniřzczało a w cudze ręce przyřzło. *HistAlHung* A4; *BielKron* 128v.

Wyrażenia: »bog cudzy« [w tym: w sg (3)] [szyk 53 : 15] (68): *LubPs* M2; *KrowObr* 41v [2 r.], 88, 111v, 112 [2 r.]; y chodzić będziecie zá Bogi cudzemi [*post deos alienos*]/ kthorych nieznaćie. *Leop Deut* 11/28, *Ios* 24/20, 23, 4.Reg 17/7, 2.Par 7/19, 22, *Ier* 16/13; odwrocą lie á poydą zá bogi cudzymi [*et convertet se ad deos alienos*] y będą ie chwálić *BibRadz Deut* 31/20, *Ex* 23/13, *Deut* 5/7, 13/2, 6, 13 (22); *SarnUzn* C8v [2 r.]; *RejZwierc* 258; *WujJud* 46; Bo pořzli y służyli Bogom cudzym [*et servirunt deis alienis*]/ y kłániáli fię im/ Bogom kthorych nie ználi *BudBib Deut* 29/26, *Ex* 20/3, 34/14, *Deut* 17/3, 30/17, 132 marg (15); *CzechRozm* 13; *KochPs* 66; *SkarŻyw* 504; *ArtKanc* M6; *WujNT Act* 17/18, s. 479, 526; broní Bogow cudzych wřzelkiego obcego á iemu przeciwnego nabożeńřtwá *PowodPr* 39, 6, 28 [2 r.], 58; *SkarKazSej* 683a.

»cudzy język« (2): *OrzRozm* P2; Niema lie co podobáć/ kiedy kto máiąc fwe włosne Polřkie řłowo/ zárzućiwřzy ono/ pořycza ná iego mieyřce s cudzego ięzyká *GórnDworz* F2v.

»cudzy(-a) kraj, kraina« [w tym: w sg (13)] [szyk 51 : 2] (32 : 21): Przedaymyř go daleko/ gdzie w czudze krainy *RejJóz* A8v; *BielKom* A; *RejWiz* 131, 149v; *Leop* 3.Mach 6/33; *BielKron* 244; *RejAp* 152; *RejPos* 19, 327 [2 r.]; Yćiby godni wieże álbo wielkiey winy/ Co wywożá Sáltre do cudzey

kráiny. *BielSat* C3v, G4; Iáko młody człowiek ma fie do cudzych kráioiw przeieździć. *RejZwierc* A5v, 16 [2 r.], 17, 17v [3 r.], 24, 25 (17); *BudNT przedm* a3v; *PaprPan* C3v, X4; *StryjKron* 36; Swym przykładem y potomftwo íwe do tego maćie/ Ktore dla tychże náuk w kray cudzy połyłacie. *KlonŻal* A2v; *WerGość* 231; *WerKaz* 299; Nie rádzi z cudzych kráin przyjmowali gości. *BielSen* 17; *BielRozm* 21; *ActReg* 43; Exterraneus – Zczudzego kraiu. *Calep* 397b, 778a [2 r.]; Ale iż przez Dzierżawce Zamków y twierdz w cudzych kráinách vrodzoné [*extraneae nationis JanPrzyw* 14] Króleftwo [...] częftokroć w nieprzełpieczność zwykło przychodzić *SarnStat* 891, 124, 294, 296, 429, 1233; *KmitaSpit* A4v; *KlonFlis* H; *KlonWor* 26; *PudłDydo* B2; *ZbylPrzyg* A2v.

»cudza strona« [w tym: w sg (10) (z czego 4 r. w rymie)] (31): *OpecŻyw* 28 [2 r.], 28v; *BielŻyw* 132; bom na then czas barfo vpadł. pothich ífye czvdzich ítronach wlocząc. *LibLeg* 10/62v, 11/47; *RejJóz* M; *RejKup* k8; *LubPs* C2; *RejWiz* 156; *RejPos* 19; *RejZwierc* 251v; *RejPosWstaw* [41³]; *StryjWjaz* B3v; *CzechRozm* 119; *SkarJedn* 136; *SkarŻyw* 89, 487, 553; Spiéwa żeglarz/ w cudzé ftrony Nagłym wiatrem zániešiony *KochSob* 65; *GórnTroas* 46, 72; *SarnStat* 270, 1233 [3 r.]; Ci byli w poimaniu nie raz w cudzey ftronie/ Ták we Włófkiey/ iáko y w Sármaćkiey koronie. *KmitaSpit* Bv, Bv; *SkarKazSej* 705b; *KlonWor* 74; *PudłDydo* A3v.

»cudza ziemia« [w tym: w sg (40)] [szyk 50 : 12] (62): yakom ya nychowal Człowyeka nyesnayomego szczudzey szyemye (w) wszwoyem domu y naszwe m Chlebe *ZapWar* 1508 nr 2053; *MiechGlab* 37, 41; *WróbŻółt* 136/4; *ComCrac* 13v; *RejJóz* A3; *LubPs* dd6; Ci wízyłcy poięli byli żony z cudzey ziemie [*uxores alienigenas*] *Leop* 1.Esdr 10/44, *Gen* 15/13, *Ex* 2/22, *Deut* 29/28, *Ier* 22/26, 2.Mach 5 arg; *RejFig* Bb2v, Dd5v; *BibRadz* 1.Mach 4/22; *BielKron* 173, 262, 293, 335v, 407; Incursiones militum in agrum hostium, Náychanie w cudzą ziemię. *Mącz* 74c; *OrzQuin* C3v; *GórnDworz* Ii7v; á tu iuż dawno przebywam w cudzey ziemi pielgrzymuiąc. *HistRzym* 131v; *RejPos* 167, 243v, 279v; *BiałKat* 66; *GrzegŚm* 62; Bo rzekł gościem byłem w ziemi cudzey [*in terra aliena*]. *BudBib* Ex 2/22, *Deut* 29/28, *Ps* 136/4, *Iudith* 5/16; *BiałKaz* K4; *PaprPan* Bv; Troianowie wygnáni zdomow íwych/ w cudze ziemi [*alienas terras*] wéłzi *ModrzBaz* 105; *SkarŻyw* [197]; *StryjKron* 290, 421; *CzechEp* 57 marg, 59; *BielSen* 11; *GórnRozm* Cv, D3, D3v, K2v; *PaprUp* K2v; *ActReg* 5, 132; Incolatus – Óffiedzenie w czudei [!] ziemi. *Calep* 521a; *KołakCath* B [2 r.]; Ze našienie iego przychodniem będzie w cudzey ziemi [*in terra aliena*] *WujNT Act* 7/6; *SarnStat* 270, 295, 316, 1233; *KmitaSpit* C6v; *VotSzl* D2v; *CiekPotr* 63; *SkarKazSej* 663a.

Szeregi: »obcy, (abo) cudzy« (2): Externus, Obcy/ cudzy *Mącz* 415a; Zda fie być opowiedáczem nowych (*marg*) obcych ábo cudzych (–) bogow *WujNT Act* 17/18.

»ani swoj, ani cudzy« (1): przeto dzieiow żadnych áni íwoich áni cudzych nie piáli *BielKron* 281v. [*Ponadto w innych połączeniach strukturalnych* 5 r.].

»(nie) cudzy, (a nie, jedno) (swoj) własny« [szyk 2 : 1] (3): powiedział że w włálnych krainach przyiacioły íobie iednaią á nie w czudzich. *BielŻyw* 22; *BielKron* 254v; *RejPos* 236.

a. *W funkcji rzeczownika; alienigena, allophylus Mącz; peregrinus Calag* (23) : Nie záwždyć gdzie się vrodzi/ Tám się człowieku ízczefno wodzi: A mnodzy miedzy cudzemi/ Bywáią pocześnieyízemi. *BierEz* O2; Nie wierz cudzemu/ chocia nędznemu. *BierEz* P4v; *HistJóz* D4; *GliczKsiąż* G4v; *BibRadz* *Ioann* 10/5; *BielKron* 33v, 80v; *Mącz* 7a, 143c; Serce zna gorzkość dułze íwey/ á do wefelá iego nie

miełza fię cudzy [*alienus*] *BudBib Prov* 14/10; Zábierz száty iego kto ręczył cudzego [*extraneo*]/ á kto przyrzekł zá obcá/ poćiędzay go. *BudBib Prov* 20/16, I 194d *marg, Prov* 27/2, *Is* 29/5, *Ier* 2/25, *Ex* 30/12; *Calag* 201b; *KołakSzczęśl* B [2 r.]; *WujNT Ioann* 10/5; *SarnStat* 18; *PowodPr* 10.

Szeregi »cudzy, swoj« (1): NIEWIEDZYALEŚ CNY MĘŻU ŻE TO BOG ZLE PŁÁCI/ Kto lie to więc rad s cudzym iáko s fwoim bráći. *PaprPan* Ff2v.

Synonimy: 1. *obcy*; 2. *cudzoziemski, obcy, przychodny*; a. *cudzorodak, cudzoziemiec, gość, przybycień, przychodzień*.

Cf CUDZOKRAIN, CUDZOKRAJNY, **CUDZOŁOSKI, CUDZOŁOSTWO, CUDZOŁOŻĄCY, CUDZOŁOŻCA, CUDZOŁOŻNICA, CUDZOŁOŻNICZY, CUDZOŁOŻNIK, CUDZOŁOŻNIKOWY, CUDZOŁOŻNY, CUDZOŁOŻONY, CUDZOŁOŻYĆ, CUDZOŁOŻYĆ SIĘ, [CUDZORODAK], [CUDZORODZIEŃ], CUDZOZIEMCA, [CUDZOZIEMCOW], CUDZOZIEMIANIN, CUDZOZIEMIEC, CUDZOZIEMKA, CUDZOZIEMSKI, CUDZOZIEMSKIE, CUDZOZIEMSTWO, CUDZOZMIENĆ**

AL